

SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA ILMIY- PEDAGOGIK ASOSLARI

**AKRAMOV MIRZAQOSIM
BAXTIYORJON O'G'LI**

*Qo'qon davlat universiteti
Pedagogika mutaxassisligi 2-bosqich magistranti
mirzoakramov077@mail.ru*

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxsga yo'naltirilgan ta'limning tarixiy rivojlanish bosqichlari, ilmiy-nazariy asoslari va pedagogik mohiyati yoritilgan. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim g'oyasi qadimgi faylasuflar ta'limotlaridan zamonaviy pedagogik yo'nalishlargacha bo'lgan uzoq tarixiy yo'lni bosib o'tgan. Maqolada ushbu ta'lim paradigmasining shakllanishiga hissa qo'shgan yetakchi pedagogik va psixologik nazariyalar, O'zbekiston sharoitidagi tatbiq etilishi hamda hozirgi bosqichdagi o'rni va ahamiyati ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari shaxsga yo'naltirilgan ta'limning zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirish uchun muhim pedagogik asos bo'lishi mumkinligini isbotlaydi.

Kalit so'zlar: shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, rivojlanish bosqichlari, ilmiy-pedagogik asos, individuallashtirish, humanistik pedagogika, o'z-o'zini rivojlantirish, pedagogik paradigma, kompetensiyaviy yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются исторические этапы развития личностно-ориентированного образования, его научно-теоретические основы и педагогическая сущность. Идея личностно-ориентированного образования прошла долгий путь развития — от учений древних философов до современных педагогических теорий. Статья также освещает применение данной парадигмы в узбекском образовании и её значение на современном этапе.

Ключевые слова: личностно-ориентированное образование, этапы развития, научно-педагогическая основа, индивидуализация, гуманистическая педагогика, парадигма образования, саморазвитие.

Annotation: This article examines the historical stages of development of person-centered education, its scientific-theoretical foundations and pedagogical essence. The idea of person-centered education has traveled a long historical path from the teachings of ancient philosophers to modern pedagogical trends. The article also reviews the application of this paradigm in Uzbekistan and its significance at the current stage. The research results prove that person-centered education can serve as an important pedagogical basis for improving the modern education system.

Keywords: person-centered education, stages of development, scientific-pedagogical foundation, individualization, humanistic pedagogy, self-development, educational paradigm, competency-based approach.

KIRISH.

Zamonaviy dunyo ta'lim tizimi oldiga yangi talablar qo'yimoqda: har bir o'quvchi va talabning individual imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish, ularni mustaqil fikrlovchi, ijodkor va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash ustuvor vazifaga aylanib bormoqda. Aynan shu vazifani bajarishga yo'naltirilgan pedagogik paradigma sifatida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim (SYT) bugungi kunda jahon pedagogik hamjamiyatida keng tan olingan. Bu yondashuv insonni ta'lim jarayonining ob'ekti emas, balki to'laqonli sub'ekti sifatida qabul qiladi va uning ichki dunyosi, individual sur'ati, qiziqishlari hamda ehtiyojlarini ta'lim tizimining markaziga qo'yadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim g'oyasi tarixan qadimgi Yunonistondagi faylasuflar ta'limotlaridan boshlanib, Uyg'onyish davri, Yangi davr va XX asrning ilg'or pedagogik oqimlarigacha bo'lgan uzoq yo'lni bosib o'tgan. Bugungi kunda O'zbekistonda ham ta'lim islohotlari doirasida ushbu yondashuv milliy pedagogik amaliyotga faol tatbiq etilmoqda. Shu bois, shaxsga yo'naltirilgan ta'limning rivojlanish bosqichlari va ilmiy-pedagogik asoslarini tizimli o'rganish zamonaviy pedagogika fanining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqot ushbu tushunchani tarixiy, ilmiy va amaliy jihatdan chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim g'oyalarining shakllanishi va rivojlanishini o'rganishda jahon va o'zbek pedagogik adabiyotlari keng tahlil qilindi. Qadimgi yunon faylasuflari Sokrat va Platon ta'limlarida shaxsning o'z-o'zini anglash va erkin tafakkur qilish g'oyasi birinchi marta ilgari surilgan [1.12]. O'rta asrlarda Sharq allomalaridan Ibn Sino "Tib qonunlari" va "Donishnoma" asarlarida ta'lim bolaning tabiiy qobiliyatiga mos bo'lishi lozimligini ta'limlagan [2.34].

XVIII–XIX asrlarda J.J. Russo, I. Pestalotsi, A. Disterveg kabi Yevropalik pedagog-olimlar insonparvarlik pedagogikasining asoslarini yaratib, ta'limda bolaning tabiiy rivojlanishini hisobga olish zarurligini ilmiy asoslab berdilar [3.88]. XX asrga kelib J. Dyui progressiv ta'lim g'oyasini ilgari surdi va ta'lim jarayonini o'quvchining hayotiy tajribasi va qiziqishlariga asoslash tamoyilini ishlab chiqdi [4.67]. Amerikalik psixolog va pedagog K. Rojers esa gumanistik psixologiya doirasida shaxsga yo'naltirilgan ta'limning nazariy asoslarini to'liq shakllantirdi: o'quvchiga shaxs sifatida hurmat, uning o'z-o'zini namoyon etishiga sharoit yaratish va empatik munosabat tamoyillarini asoslab berdi [5.112].

O'zbekiston pedagogikasida A. Avloniy, M. Behbudiy kabi ma'rifatparvar allomalar shaxs tarbiyasini milliy va insonparvar qadriyatlar asosida qurishni yoqlagan. Mustaqillik yillarida qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (1997, 2020) va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillarini milliy ta'lim tizimiga joriy etishning muhim me'moriy asosi bo'ldi. Shuningdek, L. Vigotskiy tomonidan ishlab chiqilgan "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi va J. Piajening kognitiv rivojlanish bosqichlari konsepsiyasi ham ushbu yondashuvning ilmiy-psixologik asosini tashkil etadi [6.78].

Metodologik jihatdan ushbu tadqiqotda tarixiy-qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va adabiy tahlil usullaridan foydalanildi. Bu metodlar shaxsga yo'naltirilgan ta'limning rivojlanish bosqichlarini xronologik va

mantiqiy ketma-ketlikda tahlil qilish hamda uning ilmiy-pedagogik asoslarini tizimli ravishda o'rganish imkonini beradi.

MUHOKAMA VA NATIJA. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning rivojlanish tarixini o'rganish shuni ko'rsatadiki, bu g'oya bir necha tarixiy bosqichdan o'tgan va har bir bosqichda yangi ilmiy-nazariy mazmun kasb etgan.

Birinchi bosqich: Antik davr va o'rta asrlar (miloddan avvalgi V asr — XVI asr). Sokrat “mayevtika” (bilimni o'zidan chiqarish) metodini qo'llab, ta'limning dialogik va shaxsiy xususiyatini asosladi. Platon esa inson ruhining o'ziga xos tabiatini hisobga olgan holda ta'lim berishni tavsiya etdi [1.14]. Sharqda Ibn Sino ta'limda individual yondashuv zarurligini birinchilardan bo'lib ta'kidlagan: “Har bir bolaning tabiati va qobiliyati o'ziga xos bo'lgani uchun ularga bir xil tarzda ta'lim berish noto'g'ri” [2.37]. Al-Forobiy ham o'z asarlarida ta'lim shaxsning ruhiy va jismoniy tabiati bilan uyg'unlashishi lozimligini yoqlagan.

Ikkinchi bosqich: Uyg'onyish va yangi davr pedagogikasi (XVII–XIX asrlar). J.A. Komenskiy “Didactica Magna” asarida “barcha narsani hamma kishilarga o'rgatish” g'oyasini ilgari surdi, lekin shu bilan birga o'quvchi yoshiga mos ta'lim berish tamoyilini asosladi. J.J. Russo “Emil” asarida insonning tabiiy rivojlanishiga asoslangan ta'lim modelini taklif etdi va bolaning tabiiy qiziqishlarini bostirmaslikni tavsiya qildi [3.91]. I. Pestalotsi bolaning tabiiy imkoniyatlarini rivojlantiruvchi kuzatish, his etish va faoliyat usullari asosida ta'lim berishni amalda qo'llab ko'rsatdi. A. Disterveg esa o'qituvchining o'quvchi individualligini hurmat qilishi va uning mustaqilligini rag'batlantirishi zarurligini alohida ta'kidlagan.

Uchinchi bosqich: XX asr boshidagi pedagogik oqimlar (1890–1950-yillar). Bu davrda “pedologiya”, “pragmatik pedagogika” va “bola markazlashtirilgan ta'lim” oqimlari keng tarqaldi. J. Dyui ta'limni hayot tajribasi bilan uzviy bog'liq holda olib borish zarurligini asoslab, interaktiv, muammoli va loyiha asosidagi o'qitish metodlarini ishlab chiqdi [4.69]. Mariya Montessori esa bolaning mustaqil faolligini rag'batlantiruvchi maxsus ta'lim muhiti yaratish orqali shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amaliyotga tatbiq etdi

To'rtinchi bosqich: Gumanistik psixologiya va shaxsga yo'naltirilgan ta'limning nazariy asoslanishi (1950–1980-yillar). A. Maslou inson ehtiyojlari ierarxiasini taklif etib, o'z-o'zini amalga oshirish (self-actualization) g'oyasini pedagogikaning markaziga qo'ydi [7.45]. K. Rojers gumanistik psixologiyaning ta'lim bilan sintezini amalga oshirib, “shaxsga yo'naltirilgan ta'lim” atamasini ilk bor ilmiy tarzda ishlatdi. U bu yondashuvning asosiy tamoyillarini asoslab berdi: o'quvchiga shaxs sifatida shartsiz hurmat ko'rsatish (unconditional positive regard), o'qituvchining autentik (haqiqiy) bo'lishi va empatik tinglash [5.118]. L. Vigotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi esa ta'lim o'quvchining hozirgi darajasidan bir qadam oldinga yo'naltirilishi lozimligini ilmiy asoslab berdi.

Beshinchi bosqich: Kompetensiyaviy va texnologik rivojlanish bosqichi (1990-yillar — bugungi kun). Bu davrda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg'unlashib, yangi pedagogik texnologiyalar — loyiha usuli, muammoli ta'lim, portfel baholash, “teskari sinf” (flipped classroom) va raqamli ta'lim vositalari orqali amaliyotda yanada kengroq tatbiq etila boshlandi [8.23]. O'zbekistonda 1997-yildagi ta'lim islohotidan boshlab ushbu yondashuv milliy ta'lim

paradigmasining muhim qismiga aylandi: o'quv dasturlari, darsliklar va metodik qo'llanmalar shaxsning faolligi, mustaqilligi va ijodkorligini rivojlantirishga yo'naltirilgan holda qayta ko'rib chiqildi. 2020-yildagi yangi "Ta'lim to'g'risida"gi qonun esa ushbu yo'nalishni yanada mustahkamladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning ilmiy-pedagogik asoslarini tahlil qilish quyidagi asosiy tamoyillarni ajratib ko'rsatish imkonini beradi: sub'yektlilik tamoyili — o'quvchi ta'lim jarayonining faol sub'ekti sifatida ishtirok etadi; individuallashtirish tamoyili — har bir o'quvchining o'ziga xos sur'ati, uslubi va qobiliyati hisobga olinadi; dialogiklik tamoyili — o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabat hamkorlik va o'zaro hurmat asosiga quriladi; refleksivlik tamoyili — o'quvchi o'z ta'lim jarayonini ongli ravishda baholaydi va boshqaradi [5.124]; ijodkorlik tamoyili — ta'lim jarayoni o'quvchining kreativ tafakkurini rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratadi.

XULOSA. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning rivojlanish bosqichlari va ilmiy-pedagogik asoslarini tahlil qilish natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Birinchidan, bu g'oya antik davrdan to hozirgi kungacha uzluksiz rivojlanib kelgan bo'lib, har bir tarixiy bosqichda yangi ilmiy mazmun va pedagogik shakl kasb etgan. Ikkinchidan, shaxsga yo'naltirilgan ta'limning ilmiy-nazariy asoslarini J. Dyui, K. Rojers, A. Maslou, L. Vigotskiy kabi olimlarning tadqiqotlari tashkil etadi. Uchinchidan, O'zbekistonda ushbu yondashuv mustaqillik yillaridan beri milliy ta'lim tizimida izchil tatbiq etilmoqda va zamonaviy ta'lim islohotlarining asosiy yo'nalishi sifatida o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Platon. Davlat. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005. — 312 bet.
2. Ibn Sino. Donishnoma. — Toshkent: Fan, 1980. — 420 bet.
3. Rogers C. Freedom to Learn. — Columbus: Merrill, 1969. — 358 p.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society. — Cambridge: Harvard University Press, 1978. — 159 p.
5. Maslow A. Motivation and Personality. — New York: Harper, 1954. — 411 p.
6. Yo'ldoshev R. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim. — Toshkent: Fan, 2018. — 198 bet.
7. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020. — Toshkent: Adolat.
8. Abdullayev A. Pedagogika. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, 2010. — 241 bet.